

Reggelente, megszokott rítusaim egyike, hogy kimegyek az erkélyre és nézem a Balatont. Az egyik végét látom. Néha ködbe simul, víz és ég egybefolyik, máskor a részletek élesen elválnak, látható a szemközti part, megszámlálhatók a vitorlások, a nap is tükörbe néz, megkettőződik. Pár percre felidézem aznapi tennivalóimat, a legfontosabbakat, de inkább lebegek a lehetséges elképzelések, várható

Csányi Vilmos 61

A GLOBÁLIS ELME

események hullámzó virtuális tere felett. Sokféle ötlet nyomakodik a figyelmért, sürgős, de halasztható tennivalók, elkészítendő írások, barátok, ismerősök, határidők, ígéretetek, emlékek. Nincsenek éles kontúrok, ködös kissé az egész, de a figyelmem kiemel egy-egy fontosabbnak tűnő valamit a gondolatok tömegéből, megnézem, átgondolom, fontolgatom, csakugyan olyan sürgős-e mint magát mutatni igyekszik, de eztán jön egy másik, tegnap is elfelejtettem, bosszantó, ma végzek vele.

Ismerős lehet ez a jelenség mindenkinek, a neurobiológia „mind wandering” néven emlegeti, ábrándozásnak, kalandozásnak lehetne fordítani, de én az elmebóklászt tartom a legmegfelelőbbnek. Az ige számtalan szinonimája is megerősít. Andalog, botorkál, kóvályog, mászkál, bolyong, ténfereg, csatangol, tekereg, sétafikál, kujtorog. Nekem valahogy az elme bóklászik, idekap, odakap, megáll és figyel valamire, aztán felismer egy fontosabbnak tartott szílat és azt követi. Az elme tudománya nagy jelentőséget tulajdonít ennek a képességünknek. Világosan kitűnik, hogy a tudatos, racionális gondolatok csupán parányi részét képezik az ember elmeműködésének. Hatalmas, a tudatalattival összefolyó gondolattömeg hullámzik, fénylik, halványul az ember elméjében. Sokkal kisebb a racionalitás szerepe, mint azt hinni szeretnénk. Emlékek, érzelmek, vágyak, apró elképzelések tolakodnak figyelmünkért, és tevékenységünkön csak nagyon konkrét cselekvés esetén lesz úrrá a racionalitás, amikor például szét kell valamit szedni, látjuk, itt egy csavar azt forgatni kell, azután a műanyag vacakot elfordítani, majd az egészet széthúzni, még mindig akad, mi a fene lehet vele?

Az elme bóklászik, válogat, szabad akaratot mímel, racionálisnak képzelet magát, pedig szertelen. Leginkább a társadalom, a kultúra kényszeríti a racionalitás mímelésére; munkát végzünk, beadványokat írunk, számlákat fizetünk, engedélyt kérünk, elvégzünk elrendelt cselekvéseket, kéréseket teljesítünk, eladunk, veszünk, sokszor idő sincs rá, hogy megfontoljuk, érdemes-e?

Nekem egyre inkább úgy tetszik, hogy a kultúra egésze is az elméhez hasonlóan működik. A racionalitás végett megemlítem, hogy a kultúrát egy embercsoport minden tagja, gondolataik, elképzeléseik, valamennyi tárgyuk,

minden egyszer volt emlékük, nyelvük, szavaik összességének tekintem. Minden amire gondolunk, amit teszünk, amit elvárunk, kultúránk része, mint ahogyan mi magunk is azok vagyunk. Kérünk, adunk, várunk, teljesítünk, szándékozunk, meglepődünk, felháborodunk, olykor választunk.

62 És persze kultúránk fontos része az a töménytelen eszköz, tárgy, amelyeket készítünk, eladunk, megveszünk, használunk, elrakunk, eldobunk. Archaikus kis közösségekben a kultúra jól átlátható kicsi, fényes buborék, amelyben élni, szaporodni lehet, védelmet nyújt és szervezi az életet. Minden, ami a buborékon kívül van, idegen, lehet közömbös, vagy elenséges, megszereshető vagy megszerzendő. A kultúra a világunk, benne éltek már őseink, és reméljük, leszármazottaink számára is megfelelő lesz. Csak ez lehet nekik jó, csak ebben élhetnek emberhez méltó életet.

Amióta, nemrégiben, az archaikus közösségek összeolvadtak, városok, nemzetek, államok keletkeztek, a kultúra összetettebb lett, noha sok személyes eleme hiányzik, de kultúrával hódítottuk meg a bolygót. Rajtunk kívül minden más élőlény csak a neki rendelt, a tulajdonságaira simuló ökológiai fülkében életképes. Sivatagi állat a sivatagban, jegesmedve a jégmezőn érzi jól magát. Kultúrájával az ember saját maga hozta létre az élhető ökológiai fülkét, és ez hordozható, a kultúrák tagjai megélnék a sivatagban és a jégmezőkön is.

Az ember géneiben kódolt szenvedélye a szabályok szerkesztése és a szabályok betartása vagy éppen a szabályok elleni lázadás. Minden fejlett kultúra az élhetőséget formába öntő, funkcionálisan zárt és generációkon keresztül továbbadható szabályrendszer. Szabályok védenek meg a tévelygéstől, a helytelen, káros viselkedéstől, szabályok parcellázzák az élhetőséget, kinek híd alatt, kinek palotában. A szabályok zárt rendszere az archaikus közösségekben öncélú, csak az élhetőség szabja meg melyik szabálynak van funkciója. Az összetettebb társadalmakban a közösségek mellett megjelentek a szervezetek is, amelyek olyan szabályrendszerek alapján működnek, amelyeknek valamilyen konkrét célja van, előállítanak valamit, szolgáltatnak, védenek vagy támadnak. A szervezet nem tagjainak élhetőségét szolgálja, hanem a saját jól kialakított céljait. Modern időkben alig találunk közösségeket, de elképesztően sokféle szervezet működik, ez vezetett a szabályok halmozódásához. Életünk minden apró részletét igyeckszik a társadalom szabályozni, pontosan mikor és hogyan taníttassuk a gyerekeinket, mikor és hogyan válasszuk vezetőinket, mikor hagyhatjuk folyamatos munkánkat abba és pihenhetünk valamennyit. Behálózna már a szabályok, szabályok szabályozzák a szabálykészítést is, és ez az önmagára visszacsatolt művi rendszer kezd élehetetlen lenni, megszaladt, mint az evolúcióban annyi más tulajdonság. Megszaladt például a szabályokon alapuló technológia is. Nem az élhetőséget szolgáló tárgyakat, élelmet kreál, hanem választékot, divatot,

kozmetikát, hobbit, reklámot. Képtelen a szaporodásunkat ésszerű szinten tartani, képtelen a bőség szarujából mindenkinek arányos részt juttatni, képtelen a hatalmat korlátozni. Száguhdunk és nem tudjuk, hová. Rendszerszintű intelligencia kéne.

Az archaikus közösség alapja a gondolatok kommunikációja 63 volt, ez kizárólag a beszélt nyelven nyugodott, abban keletkezett és abban is végződött. A közösség gondolatait tagjai memóriájukban őrizték, ez egyszerű volt és kielégítő. A modern technológia lehetővé teszi nyolcmilliárd ember közvetlen kommunikációját a mobiltelefon, a televízió, az internet segítségével és ezernyi különféle módon, írásban papíron, apró lemezeken őrizzük ennek bizonyosságát. Kialakult egy irdatlan kreatív tér, amibe nyolcmilliárd ember öntheti gondolatait, vágyait, félelmét, örömet, haragját, és ha szükségét érzi, méríthet is belőle.

Itt tűnik fel valamiféle hasonlóság a személyes elmével. A tengernyi kommunikált gondolatból, ötletből cselekvés, tudomány, technológia, politika, szabályozás válhat. Hogyan szelektálódnak az itt kavargó gondolatok? Ki szabályoz? Szabályoz-e valaki egyáltalán? Évtizedekig gyűltek a klímaváltozásról korrekt, megbízható, ellenőrizhető adatok. Az emberiség kollektív egésze lassan elfogadta, lassan, de mégis. Csak az volt a probléma, hogy ez a lassú elég gyors-e. Aztán jött egy fajankó, akinek a legmagasabb polcok egyikére sikerült felkapaszkodnia, segítettek a zavaros szabályok, és kijelentette, hogy marhaság az egész. A szabályozatlan szabályok miatt félhető, hogy leáll a racionális válasz lehetősége, amit az éghajlatváltozásra adhatunk, vagy legalábbis sokáig áll majd, elég gyors lesz-e ez a lassú?

Ha elmének tekintjük a nyolcmilliárd, modern kommunikációval összekötött emberi agy tevékenységét, jó közelítéssel ráismerhetünk magunkra, csak éppen a méretek és a hatások mások. Milliószám túlekednek hírek, események, teendők, elméletek, elképzelések, javaslatok a világ figyelméért. Racionalitásnak kevés nyoma van. A globális elme bók-lászik, tegnap a nők megaláztatására figyelt, ma egy vénemberre, aki töménytelen pénzével általa ideálisnak képzelt rendszereket akar építeni mindenfelé, holnap talán egy cunami lesz érdekes, vagy nagyobb földrengés, esetleg az, hogy miért fullasztó Peking levegője, tudjuk már azt is, hogy áprilisra nem lesz víz Dél-Afrika legnagyobb városában egy csepp se. Mindenkit érdekel mi lesz velük. Csinálni egyelőre nem csinál senki semmit.

Bók-lászik a glóbusz elméje. Szabad akarata van?

A „globális elme” elképzelés több érdekes jelenségre kínál magyarázatot. A felszínen ez az elme meglehetősen bamba, gyermekes még. Nem az igazán fontos dolgokra figyel. A bók-lászó tulajdonság nagyon veszélyes

lehet, de ha nemcsak a „tudatos” az éppen döntésre alkalmas felszíni jelenségekre figyelünk, hanem a tudatalatti mélyrétegeket is vizsgáljuk, biztató jeleket találhatunk.

64 A mesterséges intelligencia problémái ritkán kerülnek a figyelem központjába, leginkább csak akkor, ha valami szörnyűséges fenyegetést lehet hozzájuk kötni. Sokan képzelik, hogy jön majd a nap, egy egészen konkrét nap, amikor megjelenik a tökéletes mesterséges intelligencia, és azonnal uralma alá veszi a világot. Az efféle jóslatok mögött semmiféle rendszerelméleti, vagy biológiai tapasztalat nincsen. A biológiai azért fontos, mert ismerünk egy biológiai rendszert, magunkat, amelyben már megjelent az intelligencia, persze kicsi hatékonysággal, de mégis lehet fogalmunk arról, hogy a működéséhez milyen feltételek szükségesek. A bóklászó emberi elme mögött óriási, nem tudatos szabályozórendszer működik, amely beépített genetikai adottságokat, érzelmeket, legfőképpen tapasztalatot használ arra, hogy gondolatcsomagocskákat tologasson a bóklászó elme elé. Ebből válogat. Ha egy nagyon tehetséges intelligenciaprogramot készít majd valaki, azt nem egy ember lehetőségeihez kell mérni, hanem a globális intelligenciához, amelyben nyolcmilliárd különböző emberi agy működik összehangoltan, érzékszervekkel, közvetlen tapasztalatokkal, emlékekkel, memóriával, valamint ezen egységek mindegyike számtalan tárgyat működtet, műszert, technológiát ural. Lehet, hogy egyetlen embernél sokkal okosabb lesz s minden társasjátékban mindig nyer, de globális mértékben csak akkor működhet, ha az alsó szintek irányítása alatt lesz. Technikai adottságok, a viselkedési egységeket irányító emberi akarat, tehát érzelmek és eszméletlenül komplex szabályozás határozzák meg, hogy éppen mit művelhet bóklászás közben. Akik egy adott naptól félnek, a „szingularitástól”, ami a mesterséges intelligencia megszaladását jelenti, azt képzelik, hogy akkor minden kontrollunkat elveszítjük majd. Naiv elképzelés, már most deréig ülünk a globális mesterséges intelligenciában és mi irányítjuk. Gondoljuk csak el, ha egy pillanat alatt eltűnnének a számítógépek, mobiltelefonok, rádiók, televíziók, Internet, vajon mi történne? Nagyon könnyen belátható, hogy a legnagyobb valószínűséggel néhány héten belül elpusztulna az emberiség. Leállna a legtöbb gyár, megszűnne az áramtermelés az olajszállítás, visszasüllyednének a modern kommunikáció előtti zárt, csak lokálisan szabályozható világba, amiben, ha valahol hatást akartunk elérni, oda kellett menni. Ha a kommunikáció modern formái megszűnnének, megállna az energia, az anyag és az információ szüntelen áramlása a bolygó körül, ami jelenlegi életlehetőségünk alapja. Napok alatt felfalnánk minden ehető dolgot, és vége. Nos ettől nem kell tartanunk, az Internet, a számítógépek „genetikailag meghatározott módon” működnek és végzik dolgukat. És egyre nagyobb hatékonysággal. Evolúciós folyamatot észlelhetünk, a technológiáinkat szabályozó algoritmusok intenzív szelekciója

folyik a nagyobb hatékonyság érdekében. Ez hosszú ideig tartó evolúciós folyamat, a „genetikai alátámasztást” az ember adja, saját természete alapján, ha van veszély, az legfeljebb ebből eredhet.

Sok váratlan, pozitív jelenségre bukkanhatunk. Emlékeztetnék az „Emberi Jogok nyilatkozatára” még 1948-ból Az első paragrafus: **65**

Minden emberi lény szabadnak, egyenlő méltósággal és jogokkal születik. Értelmelem és lelkiismerettel bírván, testvéri szellemben kell egymás iránt viseltetnünk.

Hetven éve született, és bár lassan, de hatással van a világra ma is. Ez már globális gondolat volt.

Az én gyerekkoromban az a hír, hogy néhány ezer ember valahol a világban éhen halt, nem keltett megütközést, az újságok hátsóbb oldalaira került. Felfigyeltek arra, hogy ma már nem lehet tömegesen éhen halni? Ha bárhol a világon ennek komoly eshetősége formálódik, az új kommunikáció a globális elmét képes figyelmeztetni és valamilyen állami vagy civil formában megindul a segítség. Arra még nem vagyunk képesek, hogy tisztességes életet teremtsünk az egész bolygón, de azt nem szeretnénk, hogy valahol éhen haljanak és nem is engedjük.

Egy másik biztató példám a nukleáris háború. Két pusztító bombát dobtak le több mint hetven éve és azóta egyet se. Miért? Néhány száz évvel ezelőtt könnyen akadt volna hadvezér, király, kalóz, aki ha birtokolta, gátlás nélkül felhasználja. Ma az államok még fenyegetőznek, nem hajlandók a felhalmozott készleteket megsemmisíteni, de eddig, 74 éve, nem használták újra. Miért? Válaszul csak azt ajánlhatom, hogy a globális elme azt már megérti, hogy ez rossz, és nem engedi.

A kapitalizmus képtelen megoldani a bőségesen keletkező javak társadalmilag igazságos elosztását, a világ gazdagságának fele a populáció egy százalékának tulajdona. Jelentős, megoldandó probléma. Láthatjuk, hogy a globális elme gondolkodásában már megjelentek erre vonatkozó ötletek. Bóklászik körülöttük. Finnországban, Hollandiában kísérleteznek a teljesítményhez nem kötött alapjövedelem bevezetésével. A világ nagyobb része inkább aggódik emiatt, de ha a tapasztalatok megfelelőek lesznek, hirtelen megszülethet a megoldás.

Jellemző a globális elme működésére, hogy kevésbé tiszteli az országhatárokat. Amikor a minap a „Me Too” mozgalom teret kapott, nem korlátozódott egyetlen államra, végigsöpört az egész világon. Ha nem engedjük, hogy a „nagy elme” figyelme lankadjon ebben a kérdésben is jelentős változások történhetnek.

Világosan kell látni, hogy a globális elme sokkal lassabban működik mint egy emberé. Iszonyú lenne, ha sokkal gyorsabb volna, mert akkor a hibás, káros, végzetes gondolatok esetleges térnyerése visszafordíthatatlan károkat okozna. A maga ütemében a nagy elme megfelelő sebességű.

66 Jó lesz, ha még gyermeknek tekintjük, „akit” tanítani, nevelni kell. Minél több értelmes emberi gondolat jut az ismeretek rekombinációs világterébe, annál hatékonyabb lehet a világelme tanítása. Senki ne gondolja, hogy egyetlen jól fogalmazott gondolatszerkezettel azonnal hatást érhet el, senki ne gondolja, hogy ha legyint és tartózkodik, nem ártalmas. A globális elmét minden lehetséges módon, írással, beszéddel, a média minden eszközével győzködni kell az emberi jóról. Tanulóképes.

